

כחלום יעוף

התמודדות עם אובדן הריון

פרקי הדרכה הלכתית ורוחנית

להתמודדות עם הפלה ולידה שקטה

מוסד הרב קוק

מיסודם של הרב י"ל הכהן מימון וד"ר יצחק רפאל

כחלום יעוף

התמודדות עם אובדן הריון

פרקי הדרכה הלכתית ורוחנית
להתמודדות עם הפלה ולידה שקטה

אברהם סתיו

הוצאת מוסד הרב קוק ■ ירושלים

דוא"ל: abstav@gmail.com

סדר ועימוד: רבקה אבר

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאכסן במאגר מידע,
לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני אופטי או מכני או אחר –
כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.

שמוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו"ל.

©

כל הזכויות שמורות למוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ע
Copyright by Mossad Harav Kook, Jerusalem, 2010

דפוס העיר העתיקה בע"מ, ירושלים
Printed in Israel

לעילוי נשמת בתנו האהובה
זלפה מרים בת אברהם ובתיה

"בְּהִתְהַלֵּקְךָ תִּנְחָה אֹתָךְ
בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ
וְהַקִּיצוֹתַי הֵיא תִשְׁיַחֲךָ"

תוכן

שער ההלכה

21.....	אבלות ודינים הכרוכים בה
33.....	קבורה ודיני המת
50.....	טומאת נדה ויולדת
58.....	דיני האשה לעניין שבת וצום
68.....	ברכת הגומל ועלייה לתורה
75.....	הפלה מלאכותית ודרך ביצועה
84.....	מניעת הריון
90.....	דיני פדיון הבן
94.....	נספחים

שער האמונה והמחשבה

107.....	ערכו ומשמעותו של העובר שמת
115.....	על משמעות האובדן
119.....	התמודדות רוחנית עם אובדן הריון או תינוק
127.....	סגולות
132.....	תפילות

תוספות

141.....	דברי חיזוק למפלת - הרב יצחק זילברשטיין
143.....	הילודים למות - הרב מרדכי אלון
144.....	מכתב לבן - הרבנית דינה הורביץ
148.....	תחושות לאחר הפלה - הרבנית דינה הורביץ חליפת מכתבים - הרבנית דינה הורביץ
150.....	והרב צבי יהודה הכהן קוק
152.....	מכתב תנחומים על אובדן תינוקת - הרב יגאל שפרן
155.....	אל המלאך הממונה על ההריון - שיר
156.....	מקורות ללימוד
163.....	מוקדי תמיכה נוספים

תוכן עניינים מפורט

- 10.....הסכמות
13.....הקדמה
15.....מבוא

שער ההלכה

- 21..... אבלות ודינים הכרוכים בה
אבלות ואנינות - חיוב אבלות / אנינות / אבלות
מבחירה / ניחום אבלים.
דינים שונים - ברוך דיין האמת / קריעה / צידוק
הדין / קדיש / הספד / נר נשמה ועילוי נשמה /
אזכרה / סעודת הבראה / שפיכת המים.
- 33..... קבורה ודיני המת
קבורה - חיוב הקבורה וטעמה / הגדרת העובר
החייב בקבורה / מקום הקבורה / קבורת שליה /
הלנת המת / השכבה ושמירה / טהרה / תכריכים
לויה.
שאר דיני המת - מילה / קריאת שם / הנאה /
הסתכלות / צילום / נישוק / נתיחה פתולוגית
טומאה.
- 50..... טומאת נדה ויולדת
טומאת לידה / דין האשה בתהליך ההפלה או
הלידה / דם בימים שאחר ההפלה או הלידה /
קביעות של ווסתות לאחר ההפלה או הלידה /
התמודדות עם כתמים וקשיים בתהליך ההיטהרות.
- 58..... דיני האשה לעניין שבת וצום
הגדרת המפלת כיוולדת / חילול שבת לצורך האשה
/ יום הכיפורים / תשעה באב / שאר תעניות / הריון
לאחר הפלה.
- 68..... ברכת הגומל ועלייה לתורה
חיוב ברכת הגומל / על איזו הפלה יש לברך /
דרכים שונות לקיים את חיוב הברכה / זמן הברכה /
עלייה לתורה ופרשת היולדת.

- 75..... הפלה מלאכותית ודרך ביצועה .
מתי מותר לבצע הפלה / דרך ביצוע ההפלה / זהות
מבצע ההפלה / זמן ביצוע ההפלה.
- 84..... מניעת הריון
מתי מותר למנוע הריון / דרכי מניעת ההריון.
- 90..... דיני פדיון הבן
פדיון הבן בבכור שנולד לאחר הפלה / בכור שמת
קודם שנפדה.
- 94..... נספח מס' 1 - הגדרת 'נפל' לעניין דיני אבלות
- 100..... נספח מס' 2 - התנהלות מעשית בעניין הקבורה
- 103..... נספח מס' 3 - הקדמה לדיני טומאת נדה ויולדת

שער האמונה והמחשבה

- 107..... ערכו ומשמעותו של העובר שמת
נשמתו של העובר או התינוק / מדוע בא העובר
לעולם? / הקשר הרוחני בין הילד להוריו.
- 115..... על משמעות האובדן
הילד כחלק מהוריו / התיקון של נשמת הילד
בעולם / יצירת מטרה במקום חיפוש אחר סיבה.
- 119..... התמודדות רוחנית עם אובדן הריון או תינוק.
עילוי נשמה / לימוד / תפילה.
- 127..... סגולות
- 132..... תפילות

תוספות

- 141..... דברי חיזוק למפלת - הרב יצחק זילברשטיין
- 143..... הילודים למות - הרב מרדכי אלון
- 144..... מכתב לבן - הרבנית דינה הורביץ
- 148..... תחושות לאחר הפלה - הרבנית דינה הורביץ
חליפת מכתבים - הרבנית דינה הורביץ
- 150..... והרב צבי יהודה הכהן קוק
- 152..... מכתב תנחומים על אובדן תינוקת - הרב יגאל שפרן
- 155..... אל המלאך הממונה על ההריון - שיר
- 156..... מקורות ללימוד
- 163..... מוקדי תמיכה נוספים

RABBI Z. N. GOLDBERG
Abbad Bies Horaa'h "Hayashar Vehatov"
Member Of Supreme Rabbinical Court

הרב זלמן נחמיה גולדברג
אב"ד בית ההוראה לדיני ממונות "הישר והטוב"
חבר בית הדין הרבני הגדול

ב"ה, יום י' מאז תשל"ח

הינאני פקודי הריג המואג מזא
כי זקנה סתיו שליטון
ספי שלג וכו כל הפיוג הקטוים קהפלה
בזגז ונפל זלמי ודפיוע של הכויוג
וכן זגמ כל טוט להלהר כפי שליו וכו
ליסי כק
וכן כל פקסי זארה הנוקמוג
לזכ מהגמוא אמפתיס אומיוג
וליו זלכה זליו לקרבה
שזכה שליו מפיל זולה פיו קלני
וכנס שפיה כוחוטיג של הפילה וכו
הכורג לכפר התורה וזמיוה

שלמן נחמיה גולדברג

הקדמה

בנר ראשון של חנוכה ה'תשס"ח הלכנו, אשתי ואני, לסקירת מערכות שגריתית בשבוע ה-23 להריון. במהלך הבדיקה התגלו מספר ממצאים מדאיגים, ביניהם מיעוט קיצוני של מי שפיר, ולאחר מספר ימים של בדיקות חוזרות ונשנות הוחלט על ביצועה של הפסקת הריון. הרבה כאב ולבטים ליוו אותנו בימים שקדמו להחלטה ולביצוע של השראת הלידה, אך תחושת הבלבול והטשטוש נוצרה דווקא לאחר מכן, כשאנו נעים בין קצוות ואובדים בספקות והתלבטויות הן במישור האישי והן במישור האמוני וההלכתי. נושא ההפלה, משמעותה והדינים הכרוכים בה, איננו ידוע לרבים, ואנו התוודענו אליו רק כשחווינו אותו על בשרנו. לחלק מן הנושאים ההלכתיים כלל לא היינו מודעים, ולחלקם התקשינו למצוא התייחסות מסודרת בספרים. גם בנושאים הרוחניים והמחשבתיים התקשינו מאד למצוא משנה אמונית סדורה, וזאת דווקא בתקופה של משבר פנימי עמוק בו ניסינו למצוא נקודות אחיזה ומקורות של תמיכה. בימים אלו התוודענו גם לפורום 'תמיכה לאחר אובדן' באתר כיפה, והמפגש עם הורים נוספים בעלי רקע דומה הוליד את התחושה שיש צורך בחוברת כזו, שתדריך ותלווה הורים שחוו אובדן הריון.

חיבור זה נכתב בעזרתם של אנשים רבים, אשר חובה נעימה לי להודות להם: לחברי פורום 'תמיכה לאחר אובדן' ולמנהלת הפורום ('שחור לבן'), אשר בקרבם התפתח רעיון כתיבת החיבור; למכון פוע"ה על הליווי והתמיכה; לרב מרדכי אלון שהשיחות עמו חיממו את הלב וחיזקו את ידיי במלאכת הכתיבה; לרב מנחם בורשטיין אשר הקדיש מזמנו היקר והתעקש לעבור ולדון אתי על כל פרט ופרט; לגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג אשר עבר על החיבור ונתן לו את הסכמתו; לגאון הרב יצחק זילברשטיין אשר תשובותיו לשאלותיי, הן בכתב והן בעל פה, הכילו והעניקו לי הרבה יותר מהידע ההלכתי העצום שבהן; לרב שלמה לוי אשר סייע לי רבות בהבנת היסודות של הלכות נדה המצויות בחיבור; למו"ר הגאון הרב אהרן ליכטנשטיין אשר טרח להשיב לשאלותיי הרבות בכובד ראש ובמתנינות; לאבי מורי הרב דוד סתיו אשר ליווה אותי עוד בטרם התחלת הכתיבה בעידוד ובעצות טובות ועבר אתי ביסודיות על כל חלקי

החיבור; למורי חמי הרב רפי פוירשטיין אשר ליבן עימי כמה מסוגיות הליבה של החיבור והעיר את הערותיו המחכימות; לרב יעקב רוז'ה אשר חלק עימי את הידע הנרחב והניסיון ארוך השנים בכל הנוגע לנושא הקבורה; לרב אודי רט אשר הקדיש רבות מזמנו ומרצו בכדי לברר לעומק כל נושא והתייחס ברצינות לחיבור זה עוד בטרם קרם עור וגידים; לרב י"צ רימון אשר ענה לשאלותיי במאור פנים, עבר על החיבור והעיר את הערותיו; לרב יגאל שפרן אשר תמך ועודד; תודה מיוחדת לרב יובל שרלו שליווה אותי מתחילת העבודה במסירות יוצאת דופן ועבר על כל מילה בחיבור, המהירות בה ענה למכתביי הרבים הייתה בבחינת "טרם יקראו ואני אענה"; לספריית הר עצינן וצוותה המסור; לבני משפחתה של הרבנית דינה הורביץ הי"ד על שנתנו את רשותם לפרסום מכתביה; לאחיה בן פזי, אשר עצם כתיבת החיבור הייתה רעיון שלו, על החברות והעזרה; לחברים ובני המשפחה שעודדו; ולאשתי, בתיה, אשר עמלה יחד אתי על הברור והכתיבה, וחיבור זה הינו פרי עבודתנו המשותפת.

אני תקווה שחוברת זו תהיה לסעד ולמרפא ככל האפשר, ואשמח מאד לקבל הערות, תיקונים, תוספות, שאלות וכל התייחסות אחרת.

אברהם סתיו

ישיבת הר עצינן
אלון שבות

מבוא

"וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלָיו פָּמְעֵשָׁה לְבַנְתַּת הַסְּפִיר
וַיִּכְעָצְעוּ הַשָּׁמַיִם לְטָהָר"

(שמות כד י')

אמר רבי עקיבא: עבדי פרעה היו דוחקין ומכין את ישראל כדי לעשות להם תוכן לבנים בכפל, שנאמר "תוכן לבנים תתנו", והמצריים לא היו נותנין להם תבן והיו צריכים לקושש קש במדבר, ואותו קש היה מלא קוצים וברקנים, והיה הקש נוקב את עקביהם והיה הדם מתבוסס ומתערב בטיט. ורחל בתו של מתושלח הייתה הרה ללדת ורומסת בטיט עם בעלה עד שיצא הוולד ממועיה, ונתערב עם המלבן והייתה צועקת על בנה, ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד, וירד מיכאל ונטלהו והעלהו לפני כסא הכבוד ועשה אותו מלבן, ונתנו למטה מרגליו של הקב"ה. הוא שנאמר "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר", פירוש: לבנה שנעשית משפיר היולדת.

ואותה הניח תחת רגליו להזכיר השעבוד ולרחם על ישראל, ובעוונותינו שרבו כשנחרב בית המקדש, השליכו לארץ, שנאמר "השליך משמים ארץ תפארת ישראל", דהיינו הלבנה שהיה רואה בה תמיד ומזכיר השעבוד ומרחם ישראל.

(חזקוני והדר זקנים שם, תורה שלמה שמות כד [פח])

סמל הייסורים האנושיים המעוררים את רחמי המקום, הינו אותה לבנה, לבנת הספיר, המכילה את גוף העובר שהופל אל תוך הטיט והקוצים. מבין כל הצעקות והבכיות, מבעד לכל המתים, המתייסרים והפצועים, עלתה לפני כסא הכבוד דווקא צעקתה של אותה אשה, רחל בתו של מתושלח, אשר הפילה את וולדה מתוך מעיה. יש משהו במותו של העובר הטהור והנקי מכל חטא, של החיים שזה עתה נוצרו, אשר בוקע את כל המחיצות ופותח לרגע פתח של קשר ישיר בין אדם ואלוקים, בין ידיה הריקות של אם העובר ובין כנפי השכינה, אם כל חי. חיבור זה עוסק בצדדים שונים של הקשר הזה, בהיבטים שונים

(הלכתיים, אמוניים ומחשבתיים) של דבר ה' המיוחד המתגלה להורים בתהליך הפסקת ההריון ואחריו.

קהל היעד המרכזי עבורו נכתב חיבור זה, הינו הורים אשר איבדו את ילדם במהלך ההריון או במהלך הימים הסמוכים ללידה. קיים קושי אימננטי בכתיבה לקהל יעד כה גדול ומגוון באופן שידבר לכל אחד ואחד, משום שאובדן הריון יכול להביא אנשים שונים למצבים ולתחושות שנבדלות זו מזו באופן קיצוני.

אחד הגורמים החשובים שמבדילים בין אדם לאדם ביחס לאובדן זה, הינו השלב בו הופסק ההריון - אינו דומה מי שגילה שק הריון ריק בבדיקת האולטראסאונד הראשונה, למי שילדו מת תוך כדי תהליך הלידה בסוף החודש התשיעי. שני האובדנים הינם קשים וכואבים, אך הם שונים לחלוטין זה מזה, ובעוד הראשון הינו כאב על הריון שנגדע בטרם קיבל אחיזה וממשות, השני הוא כאב על תינוק חי ובעט שנפטר מן העולם. בספרות המקצועית קיימת חלוקה ברורה בין הפלה (Abortion) שנעשית קודם השבוע ה-20 בערך, ובין לידה שקטה (Stillbirth) שנעשית לאחר מכן, וכמו כן ישנם מספר כינויים לעובר בשלבי ההריון השונים. חלוקה משמעותית נוספת הינה החלוקה בין השלישים השונים, כאשר בשליש הראשון העובר לא מורגש ולא ניכר וגם צורתו עדיין איננה אנושית במלואה, בשליש השני מקבל העובר צורה אנושית ואפשר לחוש את תנועותיו, ובשליש השלישי הוא כמעט תינוק לכל דבר אשר בעצם יכול כבר להיוולד ולחיות. חלוקה זו לשלישים דומה יותר לחלוקה ההלכתית, אשר מגדירה את העובר בארבעים הימים הראשונים כ"מיא בעלמא" (מים בלבד), בהמשך השליש הראשון כעובר שאינו ניכר, בשליש השני כעובר שניכר, ובשליש השלישי כעובר שראוי להיוולד.¹

ישנם עוד גורמים רבים המבדילים בין אדם לאדם ביחס לאובדן, ובראש ובראשונה זהותו ועולמו של האדם עצמו - מה גילו? האם יש לו כבר ילדים אחרים? באיזה ציבור ובאיזו סביבה הוא חי? ועוד משתנים רבים המשפיעים על תגובתו של אדם לכל אובדן באשר הוא, ובוודאי לאובדן מסוג זה. מלבד זאת, ישנן גם גישות שונות ביחס לאובדן של עובר או

1 ההשלכות ההלכתיות של חלוקות אלו מובאות בפרקים העוסקים בהפלה מלאכותית ובפדיון הבן לאחר הפלה ובעוד מקומות.

תינוק. בעבר מקובל היה להתייחס למוות של תינוקות כדבר טבעי ומובן, גם משום שתמותת התינוקות הייתה תדירה מאד. בעשרות השנים האחרונות התחילה בעולם וגם בארץ תנועה של התייחסות משמעותית יותר למוות זה, הרואה בו אירוע פחות טבעי ויותר כואב, אך עדיין קיימים הבדלים תפיסתיים רבים בין גישותיהם של רבנים, פסיכולוגים ואנשי רוח ואפשר למצוא חילוקי דעות מהותיים ביניהם. כמו כן, ייתכן ויהיה הבדל אפילו בין בני הזוג עצמם, כאשר האחד מהם יחווה את האובדן באופן שונה מן השני.²

לאור קיומם של הבדלים ופערים אלו, קשה היה לכתוב באופן שיתאים לכל קורא וקורא. בגופי ההלכות עצמם, כאשר יש חילוק הלכתי בין אנשים שונים או בין שלבי הריון שונים, הדבר צוין ופורט. אך בהקדמות לפרקים השונים, בחלקים האמוניים ואף בדרך ניסוח ההלכות עצמן, לא הייתה אפשרות לחלק בכל משפט בין אנשים ואובדנים שונים. כמו כן, אין בכוננתנו לטעון שתחושות של אבל וכאב אינן לגיטימיות באובדן בשלב מוקדם יחסית, או שהן מחויבות ונדרשות באובדן בשלב מאוחר. אי לכך, נעשה ניסיון להתייחס למכנה משותף רחב ככל האפשר, ולתת מקום לכל אדם ולרגשותיו. עם זאת, חשוב לציין שמן הסתם יהיו רבים שלא יזדהו עם הדרך בה נכתב החיבור, והמלצתנו היא שאנשים אלו ייעזרו אך ורק במידע ההלכתי והתורני שיובא כאן ולא ירגישו מחויבים לתחושות שבאות לידי ביטוי בדרך הכתיבה.

המשותף לכל המקרים הוא העובדה שההורים נתקלים בבת אחת בשאלות הלכתיות רבות אשר לא היה להם את הזמן להתכונן אליהן, כאשר גם מצבם הנפשי לא תמיד מאפשר את יישוב הדעת והזמן הנדרשים לביורורים יסודיים. אי לכך, לוקטו בחיבור זו רוב ההלכות המיוחדות הנוגעות להורים

2 ראה מאמרה של דר' נחמי באום, הפלה - האבל הבלתי מוכר של הגבר, בתוך כתב העת חברה ורווחה (כה 1 עמ' 97-115).

הבדל משמעותי נוסף, אשר הוא יותר תהליך מאשר הבדל, קיים בין שלבים שונים של עיכול האובדן. עם הזמן, הפצעים הפתוחים מגלידים, כמו אחרי כל אובדן, והכאב מתרכז והופך להיות רחוק יותר. עם זאת, כל אדם צריך להיות קשוב לקצב הפנימי שלו ולנסות לא לשקוע בכאב לנצח מצד אחד ולא להילחם ולהדחיק אותו מצד שני. חיבור זה מיועד בעיקר להורים שנמצאים לפני, תוך כדי וקצת אחרי תהליך ההפלה, ועל כן הוא מתמודד עם הכאב בשעתו החזקה ביותר. עם זאת, חלק מהרעיונות שבו יכולים להמשיך וללוות גם לאורך זמן.

בזמן שלפני, תוך כדי ואחרי תהליך ההפלה או הלידה השקטה. ההלכות נכתבו בלשון קלה ופשוטה, והן כוללות גם הנחיות מעשיות הנוגעות לנושאים ההלכתיים השונים. בכל מקום בו התאפשר הדבר, הובאו בחיבור הנחיות ברורות וחד משמעיות, ובמקומות בהם נחלקו הפוסקים הובאה השיטה העיקרית למעשה, תוך התייחסות לכך שיש דעות אחרות, אותן ניתן למצוא בהערות השוליים. כמו כן, במהלך הכתיבה נשלחו שאלות רבות לרבנים בכדי למנוע טרחה זו מן ההורים, אך ישנם מספר מקומות בהם נדרשת התייעצות פרטנית, כפי שנכתב בגוף החיבור.

קהל יעד נוסף אליו מופנה חיבור זה, הינו האנשים המלווים ומנחים את ההורים במסגרות השונות - רבנים, רופאים, הורים להורים צעירים, פסיכולוגים, מיילדות ועוד. מלבד עצם המידע ההלכתי, אשר יכול לסייע בהכוונה ובתמיכה, יכול החיבור לפתוח צוהר לעולמם של ההורים אשר חוו אובדן, ואשר לעיתים הסביבה מתקשה להבין את כאבם ותחושותיהם. עבור הרבנים ואנשי ההלכה, נכתבו הערות שוליים מקיפות המראות את המקורות השונים עליהם מבוססות ההלכות, ומפרטות חריגים וסיוגים דקים אשר לא נמצא להם מקום בגוף הטיקסט. במקומות בהם אין מחלוקת בין הפוסקים, הובאו המקורות מתוך השולחן ערוך או מתוך מקור סמכותי אחר, ואילו במקומות בהם קיימת מחלוקת נעשה ניסיון לסקור את דעותיהם של כמה שיותר פוסקים, בכדי שהקורא יוכל לשקול ולהכריע ביניהם.³

מלבד הבאת ההלכות והמקורות, נעשה בחיבור זה ניסיון לגשר על הפער שקיים לפעמים בין עולם ההלכה ובין עולמם הרוחני והנפשי של ההורים אשר חוו אובדן. פער אשר יכול לבוא לידי ביטוי בשימוש של ההלכה במילים אשר נתפסות היום כשליליות, בהתייחסות שעשויה להיתפס כמזלזלת בכאבם של ההורים ועוד. אי לכך, הכתיבה נעשתה תוך שיתוף והתייעצות עם אנשי הלכה מחד, ועם הורים שחוו אובדן מאידך. דעותיהם ותחושותיהם של אלו ושל אלו באים לידי ביטוי בחיבור, ונראה ששני העולמות יכולים להפיק תועלת ממפגש זה.

3 במקומות ספורים, בהם לא הייתה ברירה אחרת, הובאו הנחיות מפי רבנים בני זמננו בלא הסתמכות על מקורות קדומים. הנחיות אלו לא יקדמו הרבה את הלומד והמעייין, והן הובאו עבור אלה המחפשים בחיבור את ההנחיות המעשיות בלבד.